

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ВПЛИВ СІМЕЙНОЇ ТРАВМИ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН
НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M24z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Сорока Зіновія Данилівна

Керівник:
Мельник Жанна Василівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Рецензент:
Співак Віталій Іванович,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОЇ ТРАВМИ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ.....	8
1.1. Психологічна сутність і класифікація сімейних травм.....	8
1.2. Психологічні механізми відтворення та передачі сімейної травми між поколіннями.....	20
1.3. Вплив сімейної травми на емоційний стан і психічне благополуччя нащадків.....	27
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОЇ ТРАВМИ НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ.....	35
2.1. Організація та методи емпіричного дослідження.....	35
2.2. Аналіз і інтерпретація результатів дослідження.....	42
2.3. Психокорекційні та профілактичні шляхи подолання впливу сімейної травми.....	68
Висновки до другого розділу	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві, яке переживає соціальні, економічні, воєнні та культурні потрясіння, проблема психологічних наслідків травматичних подій набуває особливої гостроти. Дослідження показують, що травма, отримана одним поколінням, може впливати на психоемоційний стан, поведінку, міжособистісні стосунки та навіть фізичне здоров'я наступних поколінь. Це явище отримало назву трансгенераційної передачі травми, і воно є об'єктом підвищеної уваги психологів, психотерапевтів, соціальних працівників і науковців у галузі сімейної психології.

Особливої актуальності ця тема набуває в умовах сучасної України, де велика кількість сімей пережила або продовжує переживати події, пов'язані з війною, втратами, вимушеною міграцією, економічною нестабільністю та соціальною невизначеністю. Такі обставини формують глибокі психічні травми, які не завжди усвідомлюються або проживаються належним чином, проте передаються через покоління у вигляді емоційних патернів, моделей поведінки чи сімейних сценаріїв.

Проблема впливу сімейної травми на емоційний стан наступних поколінь привертає значну увагу сучасних науковців, серед яких А. Ассман, П. Горностай, О. Королович, С. Литвиненко, В. Ямницький, О. Терещенко. У своїх працях вони наголошують, що травматичний досвід, пережитий родиною, здатен передаватися через підсвідомі механізми, емоційні моделі поведінки та сімейні наративи, формуючи у нащадків підвищену тривожність, емоційну нестабільність чи схильність до повторення травматичних сценаріїв. Науковці підкреслюють, що трансгенераційна передача травми є складним багаторівневим процесом, який охоплює як індивідуально-психологічний, так і соціокультурний рівні, тому вимагає комплексного дослідження з урахуванням емоційних, когнітивних і поведінкових чинників.

Науковий інтерес до теми підкріплюється розвитком напрямів психології сім'ї, системної психотерапії, психогенетики та травматерапії, де вивчаються закономірності формування міжпоколінних зв'язків і способи впливу родових історій на особистість. Психологічні дослідження показують, що несвідома ідентифікація з травматичним досвідом предків може призводити до емоційних порушень, депресивних станів, тривожності, низької самооцінки або труднощів у побудові довірливих стосунків.

Актуальність дослідження зумовлена також недостатнім вивченням цього феномену в українському науковому просторі. Попри наявність праць з психології сімейних стосунків, проблема впливу сімейної травми саме на емоційний стан нащадків залишається відкритою, що визначає потребу у глибшому аналізі та пошуку ефективних психокорекційних стратегій.

Отже, обрана тема є актуальною як у теоретичному, так і в практичному аспектах, адже дозволяє краще зрозуміти закономірності міжпоколінного впливу травматичного досвіду та знайти шляхи його усвідомлення і подолання.

Об'єкт дослідження – процес впливу сімейної травми на емоційний стан жінок.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву та механізми трансгенераційного впливу сімейної травми на емоційний стан наступних поколінь.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично виявити особливості впливу сімейної травми на емоційний стан серед жінок, а також визначити ефективні психокорекційні шляхи зниження її деструктивного впливу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до вивчення феномену сімейної травми та її класифікації.
2. Розкрити психологічні механізми передачі травматичного досвіду між поколіннями.

3. Дослідити вплив сімейної травми на емоційний стан, поведінкові реакції та психоемоційне благополуччя нащадків.
4. Провести емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення взаємозв'язку між наявністю сімейної травми та особливостями емоційної сфери серед жінок.
5. Розробити практичні рекомендації щодо психокорекційної та профілактичної роботи з жінками, які зазнали опосередкованого впливу сімейної травми.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань використано комплекс теоретичних і емпіричних методів дослідження: *теоретичні методи* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових джерел із психології травми, сімейних відносин, психогенетики та психотерапії; систематизація та класифікація основних підходів до розуміння механізмів міжпоколінної передачі травми; *емпіричні методи*: анкета дитячої травми – коротка форма (The Childhood Trauma Questionnaire – Short Form (CTQ-SF)); шкала оцінки впливу травматичної події (Impact of Event Scale – Revised, IES-R); тест опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбух; методика самопізнання через родові травми (за авторською концепцією Лучії Микитюк); методика перинатального аналізу (базові перинатальні матриці за Станіславом Грофом); *методи кількісної та якісної обробки даних* – математико-статистичний аналіз результатів, кореляційний аналіз, порівняльні методи оцінки.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось протягом 2024-2025 рр. База емпіричного дослідження була локалізована в м. Тернополі, де участь взяли 50 жінок віком від 20 до 40 років, які зверталися з конкретними запитами на психологічну підтримку.

Теоретична значущість дослідження полягає в поглибленні наукового розуміння феномену міжпоколінної передачі сімейної травми та механізмів її впливу на емоційний стан нащадків.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у діяльності практичних психологів,

психотерапевтів, педагогів, соціальних працівників та сімейних консультантів. Результати дослідження мають не лише теоретичне, а й прикладне значення, сприяючи розробці практичних інструментів профілактики емоційних порушень, зумовлених сімейними травмами.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі феномену сімейної травми як чинника емоційного дисбалансу наступних поколінь у контексті сучасних психологічних підходів. Систематизовано типи та форми прояву сімейної травми в контексті міжпоколінної психологічної спадковості; виявлено специфіку впливу сімейного травматичного досвіду на емоційний стан осіб молодшого покоління з урахуванням особливостей родинної комунікації; обґрунтовано психологічні механізми передачі травми через несвідомі емоційні зв'язки. Результати дослідження доповнюють сучасні уявлення про взаємозв'язок сімейного досвіду й емоційного благополуччя особистості, збагачують психологічну теорію трансгенераційної травми і мають практичне значення для фахівців із сімейної психотерапії та психологічного консультування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2025 р.); на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2025 р.).

Публікації. Сорока З.Д. Психологічний вплив виховання на дітей емоційно незрілими батьками. Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної

конференції, 23 квітня 2025 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. 236 с. Укр., англ., пол. С. 162 – 164.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9172>

Мельник Ж.В., Сорока З.Д. Методика та організація емпіричного дослідження психологічних особливостей професійної адаптації шкільних психологів у кризових умовах. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. 264 с. Укр., англ., пол. С. 248 – 251.*

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменувань). Робота містить 25 таблиць та 19 рисунків.

ВИСНОВКИ

Психологічна сутність сімейних травм полягає в їхній здатності глибоко проникати в родинні зв'язки на всіх рівнях, порушуючи емоційну рівновагу та формуючи стійкі патерни вразливості для поколінь, тоді як класифікація за походженням, тривалістю, моделями та резилієнсом забезпечує систематизацію феномена, полегшуючи точне прогнозування наслідків і планування ефективних втручань. Це створює міцну теоретичну основу для аналізу механізмів передачі та впливу на психічне благополуччя нащадків у подальших розділах дослідження.

Психологічні механізми відтворення та передачі сімейної травми між поколіннями охоплюють мультирівневі та взаємопов'язані процеси, від емоційної проекції та ідентифікації ролей на психологічному рівні до епігенетичних модифікацій і наративної лояльності на біологічному та соціальному, формуючи стійкі цикли емоційної вразливості та поведінкових патернів, що пронизують родинну систему на протязі поколінь. Ці механізми не лише забезпечують збереження травматичного спадку через прямі (як моделі прив'язаності) та непрямі (як генетичні зміни) канали, але й створюють потенціал для деструктивного повторення, посилюючи хронічний стрес і знижуючи адаптивні ресурси нащадків у повсякденних взаємодіях.

Вплив сімейної травми на емоційний стан і психічне благополуччя нащадків проявляється в хронічних дисфункціях від тривожності до депресії, формуючи цикли вразливості через кумулятивні ефекти на всіх рівнях психіки, тоді як систематизація через схеми дозволяє моделювати динаміку, виявляти точки трансформації та розробляти стратегії відновлення, перетворюючи травматичний спадок на потенціал резилієнсу для поколінь.

Нами було проведене емпіричне дослідження впливу сімейної травми на емоційний стан наступних поколінь. Організація емпіричного дослідження забезпечує системний і етичний підхід до оцінки впливу сімейної травми на емоційний стан нащадків. Вибірка з 50 жінок у м. Тернополі репрезентує

реальні запити на відновлення цілісності та ресурсу, відображаючи урбаністичні тенденції.

Результати CTQ-SF підкреслюють високу поширеність трансгенераційної травматизації в вибірці з 50 респонденток, де домінування середнього рівня охоплює 62% учасників, що корелює з запитами на подолання втоми (36%) та відновлення цілісності (30%), перетворюючи ранній досвід на хронічні бар'єри для психічного благополуччя. По шкалах емоційного насильства та емоційної занедбаності середній рівень сягає 34% і 42% відповідно, ілюструючи «тиху» травму, де критика та відсутність підтримки накопичуються, посилюючи ізоляцію в 70% низьких/середніх випадках, тоді як важкий рівень (14% і 8%) асоціюється з кризами ідентичності. Фізичне насильство та занедбаність показують 52% і 48% на низькому рівні, але кумулятивний ефект контрастує з 6% і 4% важкого, де тілесні дефіцити переходять у гіперконтроль і соматику. Сексуальне насильство має найнижчий важкий рівень (8%), але 16% середнього вказує на табуйовані форми, фрагментуючи довіру в 76% низьких/відсутніх випадках.

Загальний аналіз IES-R підтверджує середній рівень впливу в 58% респонденток, де вторгнення (42%) та збудження (45%) домінують, формуючи патерни уникнення (38%) та загального дисбалансу. Шкали корелюють з емоційною втомою, де травма блокує ресурс. Інтерпретація розкриває динаміку, де спогади перетворюються на хронічний стрес. Результати мотивують терапію для нейтралізації. Таким чином, методика ілюструє поточний вплив родової травми.

Аналіз тесту Ю. З. Гільбуха підтверджує задовільний рівень зрілості в 54% респонденток, де ставлення до «Я» (48%) та близькість (42%) домінують у патернах. Шкали корелюють з емоційною втомою, де травма блокує розвиток. Інтерпретація розкриває, як зрілість гальмується родовим спадком. Результати мотивують терапію для посилення. Таким чином, методика ілюструє адаптивність як жертву травми.

За результатами методики самопізнання через родові травми, ми бачимо домінування мотиву втрати в 52% робіт, де символи та наративи формують патерни мовчання (50%) і циклу (32%), що накопичуються, блокуючи емоційний ресурс і посилюючи втому. Трансгенераційні впливи розкриваються через візуалізацію, де дерево стає метафорою фрагментації. Інтерпретація показує арт-терапевтичний потенціал для катарсису. Результати мотивують інтеграцію для глибшого інсайту. Таким чином, методика ілюструє несвідомий спадок на благополуччя.

Результати методики перинатального аналізу розкривають домінування БПМ-2 (48%) як безвиході, що корелює з патерном втрат у 52% асоціацій і циклом у 32%, перетворюючи архетипові враження на бар'єри для емоційного ресурсу та цілісності в запитах (36% втоми, 30% відновлення). БПМ-1 (50% домінуючого) накопичує ностальгію, посилюючи ізоляцію в 82% робіт з деструктивними мотивами, тоді як БПМ-3 (40% значущого) і БПМ-4 (38% значущого) вказують на амбівалентність опору (35% домінуючого) та звільнення (32% домінуючого) у 18% випадках резилієнтності.

Кореляції між методиками ($r=0.35-0.68$ для CTQ-SF/IES-R, $r=-0.35-0.55$ для Гільбух/проективних) розкривають системний характер трансгенераційної травми, де рання травматизація (62% середнього в CTQ-SF) накопичується в стрес-реакціях (58% середнього в IES-R), блокуючи зрілість (54% задовільної в Гільбуха) і посилюючи мотиви втрати (52%) та безвихідь (48% БПМ-2), що корелює з запитами на втому (36%) і цілісність (30%). Позитивні зв'язки вторгнення ($r=0.52-0.58$) з занедбаністю ілюструють цикл стресу, тоді як негативні з БПМ-1 ($r=0.48-0.55$) і опором ($r=0.40-0.48$) вказують на резилієнтність у 18-28% високих рівнів, мотивуючи мультиметодичну терапію для розриву. Таким чином, аналіз верифікує роль травми як бар'єру, перетворюючи емпірику на інструмент профілактики.

Психокорекційні та профілактичні шляхи подолання сімейної травми представляють собою інтегративний фреймворк, що трансформує спадок болю в ресурс для емоційного зростання та поколіннєвої стійкості, охоплюючи

індивідуальний, сімейний, груповий та соціальний рівні з акцентом на емпатію, інтеграцію несвідомого та культурну адаптацію. Наративна терапія та КПТ забезпечують автономію, перетворюючи дисторсії на силу, тоді як сімейна системна робота та групова арт-терапія розривають цикли ізоляції, інтегруючи колективний резилієнс у повсякденність. Тілесно-орієнтована терапія розряджає соматику, а освітні програми та мультидисциплінарні команди запобігають передачі, адаптуючи підходи до українського контексту, де культурні ритуали стають мостом від мовчання до діалогу. Таким чином, шляхи не усувають травму остаточно, але переписують її наратив, перетворюючи від ланцюг в міст до свободи, готуючи нащадків до циклу зростання замість повторення страждань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Баранова С. Концепція становлення особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій. *Проблеми політичної психології*. 2017. № 5. С. 133 – 144.
3. Баранова С. Ситуація транзитивності як умова можливої деформації особистісної зрілості в умовах суспільних трансформацій. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 113 – 117.
4. Барчій М., Воронова О. Окремі підходи дослідження особистісної і професійної зрілості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. Вип. 3 (53). С. 16 – 22.
5. Боришева О. І. Становлення потребово-мотиваційної сфери як показника особистісної зрілості. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / За ред. С. Д. Максименко. Київ, 2003, Т. 5. Ч. 5. С. 20 – 25.
6. Віннікотт Д. В. Дитина, сім'я і зовнішній світ. Україна : Видавництво «Центр учбової літератури», 2020. 226 с.
7. Вінтоняк В. В., Рибчук О. В., Недвига О. В. Теоретико-методологічний аналіз феномену бойової психічної травми: сучасні підходи. *Вісник Національного університету оборони України*. Серія: Педагогіка і психологія. 2022. № 1. С. 45 – 52.
8. Волков К. Травматичний досвід: історична експлікація вивчення в психології. *Психологічні перспективи*. 2023. № 44. С. 10 – 25.
9. Гордовська Т. І., Засекіна Л. В. Голодомор як психічна та моральна травма у сімейних жіночих наративах. *Міждисциплінарні підходи у психологічних дослідженнях*. 2021. С. 45 – 60.

10. Горноста́й П. П. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології*. Київ. 2018. Вип. 7. С. 54 – 68.
11. Горноста́й П. П. Групові захисні механізми як форма реагування на колективні травми [Електронний ресурс]. *Проблеми політичної психології*. 2019. Вип. 8. С. 89 – 114.
12. Горноста́й П. П. Психологія колективних травм : монографія. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ. 2023. 256 с.
13. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2020. 512 с.
14. Гридковець Л. М. Особливості кризового релігійного розвитку людини в парадигмі християнської психології. *Українське релігієзнавство*. 2024. № 27. С. 1–15.
15. Гридковець Л. М. Психолого-педагогічні чинники родинної детермінації цілеспрямованого та фонового впливу у структурі активізації/подоланні особистісних криз. *Pedagogy and Psychology*. 2019. Т. VII, № 3. С. 58 – 65.
16. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи. *Постколоніалізм. Генерації. Культура*. Київ : Критика, 2014. С. 150 – 170.
17. Дідик Н. Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*. 2014. № 1 (3). С. 128 – 131.
18. Дорослі діти емоційно незрілих батьків: як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками / Ліндсі К. Гібсон; пер. з англ. Н. Переверзевої. Київ : Видавець ФОП Переверзева Н. С., 2021. 199 с.
19. Єфіменко С. Психологічні особливості студентського віку. *Наукові записки Кіровоградського ДПУ імені Володимира Винниченка*. 2010. Вип. 103. С. 140 – 149.
20. Завгородня О. В. Особистість: шляхи досягнення зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 12. С. 11 – 17.

21. Засєкіна Л. В. Голодомор як психічна та моральна травма у сімейних жіночих наративах. *Міждисциплінарні підходи у психологічних дослідженнях*. 2021. С. 45 – 60.

22. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Особливості використання тренінгу життєстійкості у психологічній реабілітації учасників бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. №1 (65). С. 24 – 30.

23. Карамушка Л. М. Психологічні аспекти професійної адаптації спеціалістів. *Інноваційні напрями розвитку психологічної науки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Київ, 12-13 травня 2020 р. Київ : Либідь, 2020. С. 45 – 52.

24. Клешонкіна О. І. Дослідження психологічних особливостей людей, які пережили травматичний досвід. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова : дис. ... канд. психол. наук. Одеса, 2024.

25. Королович О. Динаміка колективної травми в контексті трансгенераційних зв'язків у сімейній системі. *Психологічні перспективи*. 2023. № 43. С. 30 – 45.

26. Карамушка Л. М., Королович О. В., Клименко Н. Г., Креденцер О. В., Терещенко К. В. Лагодзінська, В. І., Івкін В. М. Феномен горювання. Сила посттравматичного зростання»: навчальний проєкт для підготовки організаційних психологів до роботи в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 2025. С. 1 – 7.

URI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7150>

27. Крашеніннік І. Підготовка майбутніх педагогів до роботи в умовах травмівних ситуацій. *Освітній процес у вищій школі та шкільній освіті*. 2022. С. 23 – 30.

28. Литвиненко С. А. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 4. С. 6 – 15.

29. Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 4. С. 6 – 15.

30. Мельник Ж. В., Сорока З. Д. Методика та організація емпіричного дослідження психологічних особливостей професійної адаптації шкільних психологів у кризових умовах. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2025. 264 с. Укр., англ., пол. С. 248 – 251.*

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

31. Морозов С. М., Музичко Л. В., Тімакова А. В. Психодіагностика: опитувальники. Теорія і практика застосування : навч.-метод. посіб. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, ІПО, 2005. Ч. 2. 74 с.

32. Музичко Л. В., Канська Н. П. Особливості допомоги особам, що переживають психологічну травму. *Матеріали доповідей учасників II всеукраїнського конгресу із соціальної психології «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи»*. Київ, 2019. С. 238 – 241.

33. Найдьонова Л. А. Історична травма спільноти: як нащадкам пам'ятати трагічне? *Проблеми політичної психології та її роль у формуванні громадянського суспільства*. 2012. № 2. С. 52.

34. Недвига О. В., Рибчук О. В., Вінтоняк В. В. Теоретико-методологічний аналіз феномену бойової психічної травми: сучасні підходи. *Вісник Національного університету оборони України. Серія: Педагогіка і психологія*. 2022. № 1. С. 45 – 52.

35. Павлюк О. Психологічні наслідки трансгенераційних травм поколінь. На прикладі Голодомору в Україні. БДМУ: семінар. Чернівці, 2023.

36. Петренко Г. В., Токарчук А. В., Чабан О. С., Франкова І. В. Колективна травма населення України: реалії, перспективи та можливість

дослідження трансгенераційного аспекту. *Проблеми сучасної психології*. 2023. № 62. С. 1 – 15.

37. Пов'якель Н. І. Психологічна стійкість і саморегуляція в професійній діяльності психолога. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 198 с.

38. Рибчук О. В., Вінтоняк В. В., Недвига О. В. Теоретико-методологічний аналіз феномену бойової психічної травми: сучасні підходи. *Вісник Національного університету оборони України*. Серія: Педагогіка і психологія. 2022. № 1. С. 45 – 52.

39. Савченко О., Лавриненко Д., Кононенко Т. Психологічна гнучкість як чинник психологічного благополуччя персоналу організації. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 27 (3-4). С. 118 – 129.

40. Сельє Г. Стрес без дистресу. Київ : Основи, 2019. 312 с.

41. Сівчук П. І. Психологічна травма війни та її соціально-культурні наслідки. ІСВuTS-2022, 23-24 листопада 2022 р. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 175 – 177.

42. Сівчук П. І. Соціокультурні трансформації та соціальні переміщення. *Матеріали XIX наукової конференції ТНТУ ім. Ів. Пулюя, 18-19 травня 2016 р.* Тернопіль : ТНТУ, 2016. С. 314 – 315.

43. Соболев Ю. Ю. Групові методи корекції психоемоційного стану вимушено переселених дітей внаслідок воєнних дій. Запорізький національний університет. 2024.

44. Сорока З. Д. Психологічний вплив виховання на дітей емоційно незрілими батьками. Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: *Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2025 р.* / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2025. 236 с. Укр., англ., пол. С. 162 – 164.

URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9172>

45. Терещенко О. О. Теоретико-методологічні моделі передачі трансгенераційного травматичного досвіду: теоретичний огляд. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1. С. 100 – 115.

46. Терещенко О. О. Епігенетичні механізми трансгенераційної передачі травматичного досвіду. *Психологічне благополуччя та ментальне здоров'я в умовах невизначеності : матеріали науково-практичної конференції*, м. Одеса, 7 квітня 2025 р. Львів. Торунь : Liha-Pres, 2025. 396 с.

47. Терещук А. Д. Трансгенераційна передача травми. *Збірник тез доповідей Всеукраїнського наукового круглого столу*. 2023. С. 54 – 60.

48. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості в умовах невизначеності. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 240 с.

49. Токарчук А. В., Петренко Г. В., Франкова І. В., Чабан О. С. Колективна травма населення України: реалії, перспективи та можливість дослідження трансгенераційного аспекту. *Проблеми сучасної психології*. 2023. № 62. С. 1 – 15.

50. Українська спілка психотерапевтів. Рекомендації щодо підтримки фахівців допомагаючих професій у період війни. Львів : УСП, 2023. 48 с.

51. Франкова І. В., Чабан О. С., Петренко Г. В., Токарчук А. В. Колективна травма населення України: реалії, перспективи та можливість дослідження трансгенераційного аспекту. *Проблеми сучасної психології*. 2023. № 62. С. 1–15.

52. Чабан О. С., Франкова І. В., Петренко Г. В., Токарчук А. В. Колективна травма населення України: реалії, перспективи та можливість дослідження трансгенераційного аспекту. *Проблеми сучасної психології*. 2023. № 62. С. 1 – 15.

53. Шугайова І. Посттравматичні наслідки Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. у дітей України. 2024. С. 200 – 215.

54. Шиманова О. С., Власенко Ю. К., Ригель О. В. Аналіз наслідків психологічних травм, переданих через покоління, на емоційне і психічне здоров'я дітей та онуків. *Габітус*. Вип. 60. 2024. С. 190 – 193.

55. Ямницький В. М., Литвиненко С. А. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 4. С. 6 – 15.
56. Abi Rached M., Al Chammaz Y., Abi Rached M. Patriarchal Upbringing in the 21st Century: The Impact Emotional Abuse Related to Parental Styles Has on the Genesis of Gender Inequality and the Development of Unresolved Trauma in Children. *Psychiatria Danubina*. 2021. T. 33, V. Suppl. 11. P. 121 – 132.
57. Atkinson J., Nelson J., Atkinson C. Trauma, Transgenerational Transfer and Effects on Community Wellbeing. *Working Together: Aboriginal and Torres Strait Islander Mental Health and Wellbeing Principles and Practice*. Canberra : Australian Government Department of Health and Ageing, 2010. P. 135 – 144.
58. Bonumwezi J. L., Rutayisire E., Uwayezu M. G., Sezibera V. Intergenerational trauma transmission through family psychosocial factors in adult children of Rwandan survivors of the 1994 genocide against the Tutsi. *Social Science & Medicine*. 2024. T. 348. P. 11 – 37.
59. Braga L. L., Mello M. F., Fiks J. P. Transgenerational transmission of trauma and resilience: a qualitative study with Brazilian offspring of Holocaust survivors. *BMC Psychiatry*. 2012. T. 12. P. 134.
60. Danieli Y. et al. Multigenerational Legacies of Trauma: Modeling the What and How of Transmission. *American Journal of Orthopsychiatry*. 2017. T. 87, V. 4. P. 376 – 390.
61. Yehuda R. et al. Holocaust Exposure Induced Intergenerational Effects on FKBP5 Methylation. *Biological Psychiatry*. 2016. T. 80, V. 5. P. 372 – 380.
62. Yehuda R., Lehrner A. Intergenerational transmission of trauma effects: putative role of epigenetic mechanisms. *World Psychiatry*. 2018. T. 17, вип. 3. P. 243 – 257.
63. Zannas A. S., Provencal N., Binder E. B. Epigenetics of posttraumatic stress disorder: current evidence, challenges, and future directions. *Biological Psychiatry*. 2015. T. 78, V 5. P. 327 – 335.